

Hurafeler ve Mitler

Türkiye’de Senkretizm

Süreyya Su

tarafından neşredildi. Kitabı Halil Füzün Haksöz-Haber için değerlendirdi.A+A- Hurafeler ve Mitler: Türkiye'de Senkretizm

Halil Füzün / Haksöz-Haber Kitabın yazarı Süreyya Su, senkretizm kavramıyla ilgili giriş bölümünde şu açıklamayı yapıyor: "Senkretizm: Farklı inanç sistemlerinin etkileşime

girerek karışması sonucunda yeni inanç öğelerinin yada örüntülerinin ortaya çıkması olarak tanımlanabilir." (s.14) ve hemen ekliyor "bizim konumuz teorik değil pratik İslam'dır.". Bu cümleden sonra yaşayan İslam hakkında ne gibi bilgiler elde edeceğimizi düşünerek merakla okumaya başlıyoruz.

Yazar giriş bölümünde "kültür" kavramının batı düşüncesi tarafından oluşturulduğunu bu yüzden sorunlu bir kavram olduğu, yine bu kavramın milliyetçilik ile sıkı bir bağı olduğunu, kavramın farklılıkları da kendi içinde barındırdığını belirtiyor.(s.9) Kültür ve milliyetçiliğin doğal sonucu olarak ta ulusların oluştuğunu, insanın da ait olduğu ulusun özelliklerini yansıtması gerektiğini,(s.10) kültürün kentlerde kozmopolit köylerde daha homojen olduğunu, diğer kültürlerle ilişkinin değişimi de beraberinde getirdiğini hatta 'çürümeye' mahkum olduğunu belirtiyor.(s.10) Yazar yine kültür kavramı ile ilgili olarak şöyle bir ayırım yapıyor.'Tarih ve antropoloji'nin iki ayrı

dünyayı ele aldığını, "Tarihin modern dünyayı Antropolojinin ise diğer (tarihsiz) dünyayı incelediğini" belirtiyor. (s.13) Bu kültür anlayışının "batının ilerlemeci tarih anlayışına göre belirlenmiş olduğu" (s.12) da yazarın ön kabulleri olarak giriş bölümünde yer alıyor. Kitabın altı bölümden oluştuğu bölüm adlarını okuyup konularında içeriğini düşündükten sonra 207 sayfalık kitabın yeterli olup olmadığı hemen akla gelen ilk soru, çünkü neredeyse Türklerin İslamlaşma serüveni baştan aşağı ele alınacak gibi duruyor. Giriş bölümünde en çok dikkatimi çeken cümle şuydu; "Nitekim Türk milli kimliği inşa edilirken, tüm melez ve kozmopolit unsurlardan arınmak için, Osmanlı mirasını unutturacak, saf ve homojen unsurları temsil eden Orta Asya "Türk" kültürünü öne çıkaran bir tarih veya gelenek icat edilmiştir."(s.11) Bu cümlede saf bir Orta Asya kültürünün var olduğu izlenimi verilse de bunu herhalde hiçbir kültür için söylemek mümkün değil. Ancak Orta Asya

Türk kültürü Osmanlıyı unutturmak için en uygun kültür olduğu için seçilmiş olabilir.Yine "Osmanlıyı unutturma" kavramı Cumhuriyetin ilk yıllarını anlatır, ama aynı zaman diliminde Avrupalılaşma, onların kültürleriyle eğitilme hatta halkı modernleştirmek için baskı kurmak söz konusu.Yani ulus oluşturmak için ne gerekiyorsa yapılmış. Senkretizm kavramı anladığım kadarıyla doğal bir süreci içeriyor, ancak Osmanlı İmparatorluğundan sonra her şey çok ta doğal gelişmemiş.

1. Bölüm: Kuramsal ve Kavramsal Temeller Yazar ikinci bölümde özellikle Yüksek İslam ve Popüler İslam ayrımı üzerinde çok duruyor. Yüksek İslam, dini yazılı kaynaklardan öğrenenlerin oluşturduğu, kitabi, homojen (s.26), nass'lara sıkı sıkıya bağlı, arınmacı ve kitabi olduğu içinde öğretiye fazlasıyla önem veren özellikleri barındırıyor.(s.27) Popüler İslam ise, şifahi geleneğe sahip halk kesiminin oluşturduğu, bir takım yerleşik mit ve kültleri önemseyen, kırsal, öğretilen çok

çoşkuyu, nass'lardan çok ibadeti dert edinenlerin oluşturduğu dindir.(s.27)Yazar İslam'ın, fetihlerle yayıldığı ve bu yayılma sürecinde birçok farklı kültürle karşılaştığı, yeni Müslüman olan bu halkın eski adet ve inançlarını İslam cilası altında sürdürdüklerini belirtiyor.(s.31) Senkretizm kavramı bu bölümde biraz açıklığa kavuşturuluyor. "Senkretizm, kültürleşme kavramının dinsel alandaki karşılığı olduğunu söyleyebiliriz."(s.50) Örnek vererek de konuyu aydınlatıyor, "Senkretizmin Türk Müslümanlığı özelindeki en iyi örneği Alevi-Bektaşî geleneğidir.İslam'ın Anadolu'da Türk toplulukları arasında aldığı bir şekil olan Alevilik ve Bektaşîlik çeşitli inançları bünyesinde toplamış senkretik bir inanç geleneğidir. Hatta bu inançların bazıları Sünni topluluklarda bile korunmuştur. Alevilikte biraz daha canlıdır." (s.60)

Senkretizmin iki yönlü olduğu, çevreden merkeze ve merkezden çevreye şeklinde olduğu evrenselleşme-

yerelleşme kavramlarıyla da desteklenmiş. Merkezden çevreye doğru senkretikleşmenin (yerelleşmenin) kavramların, değerlerin ve inançların sulandırılmasıyla gerçekleştiği, çevreden merkeze doğru olan senkretikleşmenin ise (yani evrenselleşmenin) yerli bir kültürel unsurun geliştirilmesi ve sistemleştirilmesi yoluyla gerçekleştiği anlatılıyor.(s.33) Yazar "Senkretizm kavramını "Kültürlerin karşılıklı etkileşim halinde iken bir adaptasyon sürecidir." diye tanımlıyor. Kültürel mozaikten farklı olarak bir değişim söz konusudur. Mozaik farklı unsurların belli bir uyum içinde sergiledikleri yan yanalıktır.(s.56) Tabi insanın aklına hemen şu geliyor:İslam toplumlarından hangileri senkretikleşmiştir, hangileri mozaik olarak kalmıştır.Çünkü farklı kültürlerle ilişkinin zorunlu olduğunu, hatta dinin bir gereği (tebliğ) olduğunu düşünürsek, her topluluğun bir adaptasyonla değişime

uğradığını söylemek büyük bir iddia olur.En azından mozaik olarak yaşamının mümkün olduğu bu cümlelerden anlaşılabilir.Bu arada Orta Asya Türk kültürünün de saf bir kültür olmadığı Şamanizm, Budizm, Maniheizm gibi dinlerin senkretik halleri olduğu zikrediliyor. Bu bölümde zikredilmesi gereken hususlardan biri de Osmanlı'nın kozmopolit, senkretikleşmeye müsait olan toplum yapısı. Osmanlının yok etmeye değil de entegrasyona ve uzlaşmaya dayalı bir devlet anlayışına sahip olduğu, Türk-Rumi-Osmanlı kavramları açıklanarak veriliyor.Hatta Müslümanlığın gereklerini yerine getirmeyen halka "Ahriyan" adı verildiği, İslamlaşan Rum'ların Hristiyan inanç ve adetlerini yeni dine taşıdıkları, Türk beylerinin ise vergi kaynaklarını kaybetmemek için geniş bir hoşgörü siyaseti izledikleri anlatılıyor.(s.44) Bu bölümün ilgi çekici görüşlerinden biri de fundamentalizm ile (ki yazarın bundan anladığı selefilik tir)

milliyetçiliğin aynı safta görülmeleridir. Her ikisi de saf ve bütüncül bir toplum yapısı hayal ederler, her ikisinde karşıtlıklar sistemine göre formülleştirilmiş kimlik anlayışına sahiptir. (s.37) 2. Bölüm: Antropoloji, Tarih yazımı Ve

Senkretizm Bu bölümde, Türk kimliğinin oluşturulması ile ilgili güzel ipuçları veriliyor. Yazar T.C.'nin kuruluş aşamasında modernleşme ve uluslaşma temelinde tarihin yeniden yazılarak, geçmişin yeniden anlamlandırılarak, milliyetçilik temelinde bir ulus yaratıldığını ifade ediyor. Batılı oryantalistlerin içeride de bir versiyonlarının olduğu, onların ve dünyadaki milliyetçi akımların etkisiyle içeride ve dışarıda bir 'öteki'nin yaratıldığı anlatılıyor. Bu projenin adının Kemalizm olduğu, içerideki ötekinin dinsel geçmiş olduğu ve bu geçmişin reddi miras edilerek bağların Osmanlı ile değil Orta Asya ile kurulması gerektiği kısa ve öz olarak ifade ediliyor, çünkü Avrupa nasıl Antikyunan'a (felsefesine) sahip

çıktıysa, kendisini onun ürünü gördüyse, bizde kendi ortaçağımızı (Osmanlıyı) inkar edip Orta Asya'ya yönelmeliyiz.

İçerideki oryantalistlere göre, geri kalmış olan bizler muasır seviyeye ulaşabilmek için 'gelenek'ten ve 'mazi'den radikal bir kopuş gerçekleştirmeli ve bize en uygun olan, ayağımıza bağ olmayacak kültürü alıp saf bir ulus yaratmalıyız.

"Senkretizmi reddeden ve 'sahih' olanı savunan yaklaşım, dinsel kimliğin ancak etnik ve ulusal çerçevede oluştuğunu kabul etmektedir." (s.91) 3. Bölüm: Orta Asya'nın

İslamlaşması Orta Asya'nın İslamlaşmasında yaygın olan görüşün aksine, şamanist Türklerin gök-tanrı ve monoteist oldukları bu yüzden kitleler halinde Müslüman olduklarını yada içsel bir tekamül sürecinde İslamlaştıklarını, yazar reddediyor. 642 yılındaki Nihavend savaşından sonra İran'ın fethini tamamlayan Araplar Türklere komşu olmuşlar ve ilişkileri başlamıştır. Ancak hemen Müslümanlığı seçmemişler

uzun süre savaşımlardır. Emeviler yıkılıp Abbasiler dönemi başlayınca ümmetçi söylem sayesinde savaşlar azalmış, Türklerin Çinli'lere karşı yardım istemesiyle de (Talas Savaşı-751) iyi ilişkiler dönemi başlamıştır. Ki bu tarihten sonra bile kitleler halinde İslamlaşma söz konusu değildir.Yalnız Samarra devri denilen zaman diliminde (836-892) Türklerin nüfuzunun arttığı belirtiliyor. İslamlaşan Orta Asya'nın "Yüksek İslam" ile değil derviş ve sufilerin önderlik ettiği "Popüler İslam" ile farklı senkretik görüşleri de aldığı belirtiliyor. Maniheizt ve Budist etkileri zaten kendisinde barındıran Türkler ilk muhatap olarak ta mistik İran kültürüyle karşılaşmıştır.Yazar bunu farklı mimari örnekler vererek destekliyor. Türkler'in kültürel bir kopuşla değil, değişim ve dönüşüm ile İslamlaştıkları anlatılıyor. "Türkler arasında İslamı yayan da Anadolu'da heterodoks sufiliğin kurucu önderliğini yapan da Melametiliğin bir uzantısı olarak ortaya çıkan Kalenderiler ve

Horasan erenleri olmuştur." (s.104) Ahmet Yesevi ve Şamanların çeşitli benzer özellikleri bu bölümde ortaya koyulmuştur. "Türk toplumları göçer yaşam tarzını ve animist-şamanist inanç sistemlerini büyük ölçüde değiştirseler de, bu değişim tam uyumlu olmaktan çok, kısmi olmuştur; kendi inanç ve kültür motiflerini, yeni yaşam tarzlarına, değerler kurallar ve inançlar bütününe uyarlamışlar ve yeni dinlerine yedirmişlerdir." (s.109) Bu yüzden ilk Türk Müslümanlar senkretik bir görünüm arz ederler. 4. Bölüm: Anadolu'nun

İslamlaşması Bu bölüm Anadolu tarihini ele alarak başlıyor.1071 Malazgirt savaşıyla Türklerin Anadolu topraklarına girmeye başladığı, milliyetçi tarih yazımında bunun önemli bir dayanak olduğu belirtiliyor, çünkü Kurtuluş Savaşı'nda Yunanlılar Anadolu'yu Türklerin işgal ettiğini ileri sürmüşler, bizimkilerde Malazgirt'ten beri burada olduklarını ileri sürmüşlerdir.Türkler Anadolu'ya yerleştikten sonra Bizans

ile birçok defa işbirliğine gidildiği, kimi zaman Haçlılara karşı kimi zaman Danişmendlilere karşı askeri işbirliğine gidildiği belirtiliyor. Yerli Hristiyan halk ile Türk toplulukları arasında ticari ilişkiler, evlilikler ve her türlü etkileşimde başlamış oldu. Danişmendlilerin yıkılmasıyla Anadolu Selçuklu altın dönemini yaşamıştır. "Selçuklu kenti değişik etnik köken ve dinden insanların, belli bir hiyerarşik düzen içinde bir arada yaşadığı kozmopolit bir görünüm sunar. İğdişler, yerli bir kadınla evlenen bir Türk ve çocuklarıyla, Müslüman asker yetiştirilmek üzere Hristiyanlar arasından zorla toplanan gulamlar."(s.124) Toplumdaki bu renkli görünüm zamanla ortadan kalkmış 14. yüzyıldan itibaren iğdiş kavramı da yok olmuştur. Hatta Moğol tehlikesine karşı farklı halk kesimlerinin birlik olduğu da görülmektedir. Bu kültürleşen farklı tabakalar dini alanda da senkretik sonuçlar çıkarmaktadırlar. Moğol istilasından kaçan dervişler

Anadolu'yu derviş cenneti haline getirmişlerdir. "Anadolu kültür tarihinde 13. yüzyıl, tasavvufi düşünce temelleri üzerine tarikat organizasyonlarının inşa edilmeye başladığı bir toplumsal yapılanma dönemidir."(s.128) Kalenderilik-Kübrevilik birleşmesiyle Mevlevilik oluşmuş, Sühreverdilik ve vahdeti vücutçuluğun her türlü versiyonu bu topraklarda filizlenmiştir. 5. Bölüm: Anadolu'da Heterodoks İslam ve Senkretizm Bu bölümü okuduktan sonra, "acaba o dönemde yaşayan hiç kitabi Müslüman yok muydu?" diye düşünüyorsunuz. Çünkü bölümde anlatıldığına göre; Anadolu'da ki dini hayatı "baba" denilen kişiler idare ediyor, onlarında atalarından kalan dini yaşamaya devam ettikleri ancak adına İslam dedikleri anlaşılıyor. Dönemin dervişlerinden birçok örnek veriliyor, bunlar Baba İlyas, Hacı Bektaş, Sarı Saltık, Barak Baba ve Geyikli Baba gibi dönemin ileri gelen sufileri. Baba İlyas; Moğol istilasında Anadolu'ya

gelmiş, yazdığı muskalarla hastaları iyileştirmiş, Vefailik tarikatına mensup bir derviş. Birinci Alaadin Keykubat ile dostluk kurmuş ancak farklı sebeplerden dolayı İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev ile araları hiç iyi olmamış. Bir rivayete göre kendisini peygamber ilan ettiği için, bir rivayete göre de çok fazla büyüyüp tehlikeli hale geldiği için hükümdar askerlerine Baba İlyas'ı öldürmeleri için emir verir. Baba İlyas'ta Amasya kalesine sığınır, kuşatma sürerken göğe yükselerek ortadan kaybolur. Halifesi Baba İshak şeyhine yardım için Şam'dan hareket eder, Malya Ovasında Selçuklu ordusuyla karşılaşır, o da aynı şekilde savaş alanından kaybolur. Tarihte bu olaylara Babai İsyanları denir. Tabi bu olaylar halkın arasında mübalağalı şekilde dilden dile dolaşır.

6. Bölüm: 13.-14. Yüzyıllarda Anadolu Şehir Hayatının Senkretik Öğeleri Vakıfların, camilerin, mahallenin yani şehirlerin yapı ve özellikleri toplumların kültürel hayatı

üzerinde nasıl etkiler bıraktığı bu bölümde işlenmeye çalışılmış. Anadolu halkı nasıl Hristiyanlaşırken pagan dinlerindeki tanrıları birer 'aziz'e dönüştürmüşlerse Türklerde Müslüman olduktan sonra o azizleri büyük birer alime dönüştürmüşlerdir. Selçuklu döneminde Anadolu şehirlerinin ismi Türkçeleştirilmiş olmalarına rağmen eski kültürlerin kalıntılarını Hristiyanlık görünümü altında korumaktaydılar. Anadolu farklı medeniyetlerin miraslarını doğal bir süreçle harmanlamıştır. Selçuklu şehirlerindeki mahallenin özellikleri, bireyi bir disiplin altına sokan, gözetleyen ve normları uygulayan bir hapishaneye benzetiliyor, ki bu benzetme Panoptikan kavramıyla ilişkilendiriliyor. Panoptikan, ortasında gözetleme kulesinin olduğu bir cezaevi türüdür. Mutfakların benzemeleri de senkretizmin sofradaki karşılığı olarak sunuluyor. Türklerde aşure, Ermenilerde anuş-abur ve Rumlarda koliva aynı özellikleri gösteriyor. Aşureyi

zaten biliyoruz, anuş-abur Ermenilerde 25 Aralık-6 Ocak tarihleri arasında hazırlanan aşureye benzeyen tatlı bir orba. Tanrı eve bereket versin diye hazırlanır. Rumların kolivası ise bir kişi öldükten sonra üçüncü, dokuzuncu, kırkınıc günlerde ve her yıldönümünde hazırlanan bir tür susuz aşure. Evde yapılır, kilisede kutsanır ve dağıtılır. Ölünün ruhuna yardım etmeye ve onun tanrı katında rahatlaması için yapılır. Bizim geleneklerimizle bunların benzerliğı dikkat çekici. SONUÇ

Anadolu'nun dinsel ve etnik olarak heterojen bir yapıda olduğı, iktidarın dini hayata karışmadığı onun yerine sivil insiyatife bıraktığı, Anadolu'nun da bu ortamda Türk-İslam medeniyeti haline geldiğı sonuç bölümünde özetlenerek anlatılıyor. Sonuç olarak Türklerin Müslüman olmalarını "La" demeden "İslam olduk" demeleri olarak görmenin çokta haksızlık olmadığını söyleyebiliriz, eski ilahlarını bırakmadan Allah'a inanmaya başlamışlar. Babailer isyanından çıkarılacak

sonuç olarak ta, o günkü iktidar gerekli gördüğü durumlarda cemaatlere müdahale etmiş bunun dışında kendi yaşam alanlarında dini grupları özgür bırakmış. Yada onlarla dostluk kurarak siyasi ekonomik çıkarları doğrultusunda kullanmış.

Senkretizm, farklı yaşam tarzlarının iç içe geçmesi ve bir uyum oluşturmaları şeklinde ifade edilebilir; bu farklılıklar çelişkili olsa bile. Ancak yazarın ifade ettiği biçimde farklı kültürlerin her karşılaşmasında iki tarafın da değişikliğe uğrayacağı, iki tarafın da artık kendileri olamayacağı görüşüne her zaman katılmak mümkün değil. İslam'la ilgili şekilsel irtibatlar bile, süreç içinde bu şekilsel bağ dolayısıyla İslami değer ve ölçülerin inisiyatifine ve yaygınlaşmasına imkan sağlayabilmektedir. Çünkü İslam'ın değerleri, diğer muharref dinler gibi bozulmuş veya senkrenize olmuş değildir. En önemlisi İslam'ın ana referansı olan ilahi ileti Kur'an, inzal olduğu andan bu güne korunmuş olarak bize ulaşmıştır. Onun

lafızlarının makam ile anlamadan okunması bile, İslam'la
şekilsel bir irtibattır. Bu irtibat, fıtrî gereksinim olarak anlamlı
kılınmaya çalışıldığında, Kur'an'ın yol gösterici evrensel
söylemi belirginleşmektedir. Kaynak: Hurafeler ve Mitler:

Türkiye’de Senkretizm